

Monika Wiśniewska

<https://orcid.org/0000-0002-8877-8807>

Instytut Historii Nauki

im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów

Polskiej Akademii Nauk

Między tożsamością pokoleniową a narzuconą. Losy przedstawicieli generacji „urwanego lotu” na przykładzie Barbary Otwinowskiej (1924–2018). Próba rekonstrukcji biograficznej

Abstrakt: Celem artykułu jest próba rekonstrukcji biograficznej przedstawicielki pokolenia „urwanego lotu” – Barbary Otwinowskiej: uczestniczki powstania warszawskiego, studentki polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, więźniarki politycznej, pracownika naukowego Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, profesora doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie filologii polskiej, językoznawczyni, specjalistki od literatury staropolskiej, poetki, kustoszki pamięci narodowej.

Słowa kluczowe: Barbara Otwinowska, więzienie PRL, więźniarki, pokolenia PRL, inteligencja polska, Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk.

Abstract: The article attempts a biographical reconstruction of Barbara Otwinowska – a member of the generation of the ‘broken flight’, participant in the Warsaw Uprising, student of Polish Studies at the University of Warsaw, political prisoner, researcher at the Institute of Literary Research of the Polish Academy of Sciences, professor of Polish philology, linguist, specialist in Old Polish literature, poet, and custodian of national memory.

Keywords: Barbara Otwinowska, prison of the Polish People’s Republic, female prisoners, generations of People’s Poland, Polish intelligentsia, Institute of Literary Research of the Polish Academy of Sciences.

Barbara Małgorzata Otwinowska należała do generacji „urwanego lotu”, której przedstawiciele doczekali się już osobnych studiów psychosocjologicznych, m.in. autorstwa Hanny Świdy-Ziemby. Celem wyodrębnienia tej grupy socjolożka sformułowała nośną metaforę – pokolenia „urwanego lotu”¹, przy czym pokolenie rozumiała nie tyle w sensie genealogiczno-demograficznym, a więc jako grupę rocznikową, lecz przede wszystkim w sensie kulturowym – jako „wspólnotę światopoglądową”. O jej cechach dystynktywnych rozstrzygać miały m.in.: pochodzenie z konserwatywnej rodziny ziemiańskiej, doświadczenie podobnego procesu socjalizacji, w tym wejście w wiek dorosły w czasie II wojny światowej lub bezpośrednio po niej, zbliżona hierarchia aksjologiczna oraz specyficzny kulturowy kod komunikacyjny, a w nim kluczowe idee, takie jak: Polska, Bóg, inteligencja jako elita społeczna oraz lud jako obiekt misji². Generację, którą reprezentowała Otwinowska, ukształtowały podobne wydarzenia „pokoleniotwórcze”. Po zakończeniu wojny generacja ta pozostała wykluczona z głównego nurtu życia społecznego, ponieważ zinterioryzowany przez nią świat wartości nie znalazł możliwości swobodnego wyrazu, stąd właśnie metafora „urwanego lotu”³. Funkcjonowanie w realiach przebudowy politycznej państwa skazywało niejednokrotnie przedstawicieli tej grupy na wewnętrzną emigrację oraz konflikt wewnętrzny między tożsamością pokoleniową a narzucaną⁴.

Celem artykułu jest próba rekonstrukcji biograficznej przedstawicielki pokolenia „urwanego lotu” – Barbary Otwinowskiej: uczestniczki powstania warszawskiego, studentki polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego (UW), więźniarki politycznej, pracownika naukowego Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk (IBL PAN), profesora doktora habilitowanego nauk

¹ H. Świda-Ziemba, *Urwany lot. Pokolenie inteligentnej młodzieży powojennej w świetle listów i pamiętników z lat 1945–1948*, Kraków 2003; eadem, *Młodość PRL. Portrety pokoleń w kontekście historii*, Kraków 2010; por. O. Parnes, U. Vedder, S. Willer, *Das Konzept der Generation. Eine Wissenschafts- und Kulturgeschichte*, Frankfurt am Main 2008; *Generation als Erzählung. Neue Perspektiven auf ein kulturelles Deutungsmuster*, red. B. Bohnenkamp, T. Manning, E.M. Silies, Göttingen 2009; *Generational Shifts in Contemporary German Culture*, red. L. Cohen-Pister, S. Veas-Gulani, Rochester 2010; J. Fürst, *Stalin's Last Generation. Soviet Post-War Youth and the Emergence of Mature Socialism*, Oxford 2010; *Pokolenia albo porządkowanie historii*, wybór, wstęp, oprac. H. Orłowski, tłum. I. Drozdowska-Broering, J. Kałużny, R. Żytniec, Poznań 2015; *Gender, Generations and Communism in Central and Eastern Europe and Beyond*, red. A. Artwińska, A. Mroziak, New York 2021.

² Szerzej zob. H. Świda-Ziemba, *Urwany lot...*, s. 31–48; eadem, *Młodość PRL...*, s. 9–13.

³ Por. A. Artwińska, M. Fidelis, A. Mroziak, A. Zawadzka, *Pożytki z „pokolenia”. Dyskusja o „pokoleniu” jako kategorii analitycznej*, „Teksty Drugie” 2016, nr 1, s. 347–366.

⁴ Por. J. Blicharz, *Zagadnienie instrumentalizacji osoby w totalitaryzmie. Kilka refleksji*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmami” 2020, t. XLII, nr 4, s. 169–178; H. Świda-Ziemba, *Urwany lot...*, s. 13–15; K. Kosiński, *Peerelowskie pokolenia?*, „Dzieje Najnowsze” 2012, nr 2, s. 181–192.

humanistycznych w zakresie filologii polskiej, językoznawczyń, specjalistki od literatury staropolskiej, poetki, kustoszki pamięci narodowej.

Postać tytułowa doczekała się już wartościowych, choć nielicznych publikacji. Przywołać należy hasło słownikowe z kompendium IBL PAN, pt. *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. Słownik biobibliograficzny*⁵. Za pomocą zwięzłego szkicu skonstruowanego trójczłonowo (biogram, bibliografia twórczości oraz wykaz najważniejszych opracowań) dostarczono w nim podstawowej, uporządkowanej wiedzy faktograficznej na temat życia i dorobku uczzonej⁶. Ważną pozycję dla utrwalenia pamięci o Otwinowskiej stanowi również praca zbiorowa pod redakcją Mirosława Filipiaka, pt. *„Mój świat, po którym stągam...” Szkice do portretu Profesor Barbary Otwinowskiej zebrane z okazji dziewięćdziesiątych urodzin*, która ukazała się w 2014 r.⁷ Istotnym atutem tej publikacji jest różnorodność podjętych wątków oraz perspektyw, co pozwoliło na wieloaspektowe naświetlenie profilu osobowościowego oraz pól aktywności jubilatki. Uwagę zwraca ponadto wielość form narracyjnych w tej pozycji: od artykułów ściśle naukowych⁸, przez prace biograficzne⁹, autobiograficzne¹⁰, wspomnieniowe¹¹, po poetyckie. Tekst zasadniczy wzbogacony został materiałem ilustracyjnym, na który złożyły się fotografie ukazujące życie rodzinne, edukację, pracę zawodową oraz szeroko zakrojoną działalność społeczną Otwinowskiej. Przekrojowe spojrzenie na pracę naukową i twórczość uczzonej znaleźć można w artykule Joanny Karpińskiej-Krauze, pt. *Verum haec sunt omnium linguarum communia. Refleksje nad dorobkiem badawczym profesor Barbary Otwinowskiej*. Tekst został opublikowany w periodyku „Forum Artis Rhetoricae”, w tomie z 2018 r. dedykowanym Otwinowskiej, w roku jej śmierci. Autorka dokonała w nim charakterystyki

⁵ Barbara Otwinowska, w: *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. Słownik biobibliograficzny*, t. VI, red. J. Czachowska, A. Szalagan, Warszawa 1999, s. 211–213.

⁶ Na temat *Słownika* oraz szerzej o ww. projekcie Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk zob. A. Szalagan, *Polscy pisarze i badacze literatury przełomu XX i XXI wieku*, http://www.ppibl.ibl.waw.pl/mediawiki/index.php/O_projekcie (dostęp: 16 III 2022).

⁷ *„Mój świat, po którym stągam...” Szkice do portretu Profesor Barbary Otwinowskiej zebrane z okazji dziewięćdziesiątych urodzin*, red. M. Filipiak, Warszawa 2014.

⁸ Reprezentatywny dla pierwszej grupy tekstów, a więc naukowych pozostaje z pewnością rozdział autorstwa M. Ślusarskiej, *Barbary Otwinowskiej blisko pół wieku w Instytucie Badań Literackich PAN*, w: *„Mój świat, po którym stągam...”*, s. 26–32.

⁹ W. Kujawa, *Barbara Otwinowska*, w: *„Mój świat, po którym stągam...”*, s. 11–14.

¹⁰ Tu na specjalną uwagę zasługuje ostatni rozdział książki, poprzedzający bibliografię prac uczzonej. Zamieszczono w nim fragmenty pamiętnika Otwinowskiej z okresu powstania warszawskiego, a także wybór innych tekstów autobiograficznych. Zaangażowanie Otwinowskiej na rzecz upamiętnienia kobiet więźniarek Fordonu opisał Mirosław Białaszkowski w rozdziale *„Nike” – biuletyn Środowiska Fordoniarek*, w: *„Mój świat, po którym stągam...”*, s. 45–51.

¹¹ Zob. np.: J. Żaryn, *Nasze wspólne ślady*, w: *„Mój świat, po którym stągam...”*, s. 77–82; J. Otwinowski, *Kilka słów o Mojej Mamie*, w: *„Mój świat, po którym stągam...”*, s. 56.

dorobku badawczego uczonej oraz próby jego podsumowania. Sporządziła ponadto selektywny przegląd bibliograficzny jej publikacji¹². Przypomnieć również należy dwutomową książkę współautorstwa Otwinowskiej, zawierającą wspomnienia więźniarek politycznych, pt. *Zawołać po imieniu. Księga kobiet – więźniów politycznych 1944–1958*¹³, a także współredagowany przez nią miesięcznik „Nike”, integrujący środowisko tzw. fordoniarek, tj. byłych więźniarek politycznych odbywających wyroki w więzieniu w Fordonie. Czasopismo „Nike” to cenne źródło wiedzy na temat pozazawodowej działalności uczonej. Na uwagę zasługują także opracowanie zbiorowe, przygotowane przez Otwinowską z Janem Żarynem, pt. *Polacy wobec przemocy*¹⁴, oraz praca Marii Buko, „Pierwsze i drugie pokolenie ofiar stalinizmu. Losy byłych więźniarek Fordonu i ich rodzin” (mps)¹⁵.

Podstawę źródłową artykułu stanowią przede wszystkim archiwalia pochodzące z Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego (akta personalne, przebieg studiów), Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (akta personalne, dokumentacja dotycząca inwigilacji, aresztowania, procesu, uwięzienia i obserwacji po wyjściu na wolność) oraz Archiwum Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk (akta personalne, przebieg zatrudnienia, rozwój zawodowy). Opracowanie wzbogaciły wyniki kwerend przeprowadzonych w zbiorach audiowizualnych Archiwum Historii Mówionej Muzeum Powstania Warszawskiego, w Białskiej Bibliotece Cyfrowej oraz informacje pochodzące z wywiadów i konsultacji, przede wszystkim z synem uczonej, Janem Otwinowskim, a także Janem Żarynem.

¹² Redaktor naczelny tomu, w ramach słowa wstępnego, przypomniał o zasługach uczonej, w tym o fakcie, że większość polskich badaczy retoryki była bezpośrednio lub pośrednio związana z Otwinowską, chociażby korzystając z wyników jej badań, natomiast ona sama zapamiętana została jako osoba obdarzona wysoką wrażliwością, a od strony zawodowej – jako wymagająca i niestroniąca od surowych ocen. J. Karpińska-Krauże, *Verum haec sunt omnium linguarum communia. Refleksje nad dorobkiem badawczym profesor Barbary Otwinowskiej*, „Forum Artis Rhetoricae” 2018, nr 3, s. 9–26; J.Z. Lichański, *Editorial*, „Forum Artis Rhetoricae” 2018, nr 3, s. 3–5.

¹³ *Zawołać po imieniu. Księga kobiet – więźniów politycznych 1944–1958*, t. I, oprac. i zebr. B. Otwinowska, T. Drzał, Nadarzyn 1999; *Zawołać po imieniu. Księga kobiet – więźniów politycznych 1944–1958*, t. II, oprac. i zebr. B. Otwinowska, T. Drzał, Pruszków [2008].

¹⁴ *Polacy wobec przemocy 1944–1956*, red. B. Otwinowska, J. Żaryn, Warszawa 1996.

¹⁵ M. Buko, „Pierwsze i drugie pokolenie ofiar stalinizmu. Losy byłych więźniarek Fordonu i ich rodzin”, mps pracy magisterskiej napisanej pod kierunkiem Jerzego Kochanowskiego na Uniwersytecie Warszawskim, Warszawa 2016; zob. też: *Przetrwalam. Doświadczenia kobiet więzionych w czasach nazizmu i stalinizmu*, wybór i oprac. M. Buko, K. Madoń-Mitzner, M. Szymańska, Warszawa 2017; M. Buko, *Female memories of the experience of the totalitarian places of isolation*, „Acta Poloniae Historica” 2018, t. CXVIII, s. 183–207.

„Jestem Polką, wyznania rzymsko-katolickiego. [...] zdałam egzamin dojrzałości z wynikiem bardzo dobrym [...] otwiera się więc przede mną możliwość wyższych studiów”¹⁶

Barbara Małgorzata Otwinowska przyszła na świat 11 VI 1924 r. w Toruniu w rodzinie ziemiańskiej wyznania rzymskokatolickiego, jako córka Stefana Otwinowskiego (1895–1967) oraz Zofii Anny z d. Górskiej (1898–1973). Pochodziła z rodziny inteligenckiej o tradycyjnych wartościach. Ojciec przyszłej uczzonej był bratem ciotecznym socjolożki, prof. Marii Jadwigi Ossowskiej z d. Niedźwieckiej (1896–1974), żony prof. Stanisława Ossowskiego (1897–1963). Z wykształcenia inżynier elektryk, pracował w Zakładach Mechanicznych „Lilpop, Rau i Loewenstein” w Warszawie, a po II wojnie światowej w Miedzeszynie na stanowisku kierownika technicznego. Matka, uzdolniona artystycznie i językowo, była absolwentką Szkoły Malarskiej w Warszawie. Władzała językami klasycznymi, a także nowożytnymi: francuskim, angielskim, włoskim, rosyjskim i niemieckim. Początkowo zajmowała się wychowaniem i edukacją domową dzieci, następnie podjęła pracę w Centrali Importowo-Eksportowej Chemikaliów i Aparatury Chemicznej (CIECH), gdzie jako ceniona tłumaczka doczekała emerytury. Barbara miała starszego brata Andrzeja (1922–1944), który zginął podczas powstania warszawskiego. W 1927 r. rodzice Barbary rozstali się. Dzieci wraz z matką zamieszkały w majątku rodziny Górskich w Świacku, niedaleko Grodna, następnie w dworze ziemiańskim w Koroszczynie koło Terespolu nad Bugiem, w dobrach Leona Kuczyńskiego (1889–1941)¹⁷, wdowca po siostrze matki Barbary¹⁸.

¹⁶ Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego (dalej: AUW), Wydział Filozoficzny (dalej: WFił), 1.627, Akta personalne, Otwinowska Barbara, Życiorys, Warszawa, 18 IX 1945, k. nlb.

¹⁷ Leon Marian Kuczyński (1889–1941), syn Stanisława Kuczyńskiego i Wandy z Otwinowskich, właściciel majątku Koroszczyn, absolwent studiów z zakresu chemii rolnej w Lozannie, doktor nauk rolniczych, uczestnik wojny polsko-bolszewickiej, działacz ruchu narodowego, organizator zlotów młodzieży endeckiej, prezes Stronnictwa Narodowego w strukturach powiatowych. Zob. Białska Biblioteka Cyfrowa, Regionalia, FA/I-263, Rodzina Kuczyńskich, właściciele majątku w Koroszczynie przed dworem (fotografia), pierwszy z lewej Leon Kuczyński, Koroszczyn, ok. 1935.

¹⁸ AUW, WFił, 1.627, Akta personalne, Skrócony akt urodzenia (odpis), Łódź, 29 X 1952, k. nlb.; ibidem, Akta personalne, Otwinowska Barbara, Życiorys, Warszawa, 18 IX 1945, rkps, k. nlb.; ibidem, Akta personalne, Otwinowska Barbara, Zaświadczenie ze Starostwa Grodzkiego Śródmiejsko-Warszawskiego, Warszawa, 18 IX 1945, k. nlb.; *Barbara Otwinowska, rozmawia A. Uścińska*, „Relacje Biograficzne. Wspomnienia świadków historii XX wieku”, 2011, <https://relacjebiograficzne.pl/index.php/demo/video/211-barbara-otwinowska> (dostęp: 20 IV 2023); *Barbara Otwinowska*, w: *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury...*, s. 211; J. i K. Górscy, B. Otwinowska, *Górski Piotr*, w: *Ziemiaństwo polscy XX wieku. Słownik biograficzny*, cz. 8, red. S. Górzyński i in., Warszawa 2007, s. 31–32; W. Kujawa, op. cit., s. 11; Relacja Jana Otwinowskiego, marzec 2022 (w zbiorach autorki).

Barbara początkowo objęta była edukacją domową, za którą odpowiadała jej matka, a z czasem również miejscowy nauczyciel. Od 1937 r. do wybuchu II wojny światowej uczęszczała do drugiej, następnie trzeciej klasy Prywatnego Gimnazjum Żeńskiego Sióstr Urszulanek we Lwowie o profilu humanistycznym¹⁹. Dwa lata – licząc od wybuchu wojny – spędziła w Koroszczyźnie. W 1941 r. jej wuj Leon Kuczyński, a także jego najstarszy syn Witold oraz brat Barbary, Andrzej aresztowani zostali przez Gestapo bialskie, poddani ciężkiemu śledztwu i osadzeni na Zamku w Lublinie, a następnie przetransportowani do KL Auschwitz, z którego żywy powrócił tylko rodzony brat Otwinowskiej²⁰. Majątek koroszczyński Niemcy przejęli pod swój zarząd, a resztę rodziny eksmitowali²¹. Barbara przeprowadziła się do Warszawy, gdzie uczęszczała na tajne komplety (profil humanistyczny) w Liceum i Gimnazjum Sióstr Nazaretanek. Wiosną 1944 r. złożyła egzamin dojrzałości z wynikiem „pomyślnym”, uprawniającym do podjęcia studiów wyższych. Po zakończeniu wojny świadectwo maturalne z okresu tajnego nauczania zaopiniowała pozytywnie Komisja Weryfikacyjna przy Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego²². Równoległe z nauką w liceum Otwinowska uczęszczała na zajęcia do jawnej miejskiej szkoły zawodowej II stopnia, co uchronić ją miało przed wywózką na roboty przymusowe do Niemiec²³.

Jako jedna z ok. 12 tys. kobiet²⁴ uczestniczyła czynnie i w różnym charakterze w powstaniu warszawskim. W szeregach Armii Krajowej (AK) posługiwała się pseudonimem Witek Błękitny. Do jej zadań należało m.in. prowadzenie niewielkiego sklepu przy ul. Zielnej, który w rzeczywistości pełnił rolę skrytki konspiracyjnej AK. Służyła jako sanitariuszka i to przeszkolona (na terenie Szpitala Wolskiego oraz w przychodni w pobliżu Politechniki Warszawskiej). W 100 Kompanii Sztabowej Obwodu AK Śródmieście Wojskowej Służby Ochrony Powstania pełniła zadania wartownicze. Należała też do grupy ratunkowej niosącej pomoc ofiarom bombardowania przy ul. Pańskiej. Współorganizowała punkt pomocy medycznej na terenie przedwojennej kawiarni „Adria”, który w tym czasie stanowił zaplecze dla cywilnych i wojskowych władz powstańczych, mających swoją siedzibę w gmachu Powszechniej Kasy Oszczędności. Angażowała się ponadto w akcje aprowizacyjne na rzecz żołnierzy oraz

¹⁹ AUW, WFiL, 1.627, Akta personalne, Otwinowska Barbara, Życiorys, Warszawa, 18 IX 1945, k. nlb.

²⁰ Ibidem, k. nlb.

²¹ T. Kuczyńska, *Kuczyński Leon Marian, w: Ziemiańskie polscy XX wieku...*, cz. 6, Warszawa 2002, s. 78–80.

²² AUW, WFiL, 1.627, Akta personalne, Otwinowska Barbara, Świadectwo dojrzałości Liceum Ogólnokształcącego, odpis z 21 VIII 1945, Warszawa, k. nlb.

²³ Ibidem, Akta personalne, Otwinowska Barbara, Życiorys, Warszawa, 18 IX 1945, rkps, k. nlb.

²⁴ Zob. K. Utracka, *20 proc. uczestników Powstania Warszawskiego to kobiety*, „dzieje.pl”, 3 VIII 2021, <https://dzieje.pl/wiadomosci/katarzyna-utracka-20-proc-uczestnikow-powstania-warszawskiego-kobiety> (dostęp: 20 IV 2023).

ludności cywilnej²⁵. Za obywatelską postawę odznaczona została 3 X 1944 r. Brązowym Krzyżem Zasługi z Mieczami z nadania Komendy Warszawskiego Okręgu AK²⁶. W czasie powstania warszawskiego najwyższą cenę zapłacił jej brat Andrzej, ps. Zgryz, który zginął 2 IX 1944 r. na Czerniakowie. Po upadku powstania Otwinowska podzieliła los robotników przymusowych wywiezionych do Zagłębia Ruhry w Niemczech, skąd powróciła na początku 1945 r.²⁷ Od kwietnia 1945 r. do stycznia 1946 r. zatrudniona już była na stanowisku referentki w Starostwie Grodzkim Śródmiejsko-Warszawskim²⁸.

Jesienią 1945 r. Otwinowska rozpoczęła studia na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Warszawskiego (UW) na kierunku filologia polska²⁹. Do grona jej wykładowców należeli m.in.: Stanisław Słoński³⁰ (gramatyka języka starocerkiewnego, seminarium z gramatyki porównawczej języków słowiańskich), Stefan Vrtel-Wierczyński³¹ (historia literatury polskiej średniowiecznej), Witold Doroszewski³² (nauka o języku polskim, seminarium ze

²⁵ AUW, WFiL, 1.627, Akta personalne, Otwinowska Barbara, Życiorys, Warszawa, 18 IX 1945, rkps, k. nlb.; *Barbara Otwinowska*, rozmawia R. Markiewicz, 15 IX 2008, <https://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/barbara-otwinowska,1514.html> (dostęp: 20 IV 2023).

²⁶ Zweryfikowany przez Ministerstwo Obrony Narodowej 3 V 1965 r.

²⁷ AUW, WFiL, 1.627, Akta personalne, Otwinowska Barbara, Życiorys, Warszawa, 18 IX 1945, rkps, k. nlb.

²⁸ Mieszkała wówczas przy ul. Marszałkowskiej 95/17 w Warszawie. Ibidem, Akta personalne, Otwinowska Barbara, Podanie do rektora Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 19 IX 1945, k. nlb.

²⁹ Ibidem, Akta personalne, Otwinowska Barbara, Dyplom nr 161, Uniwersytet Warszawski, 24 I 1953, k. nlb.

³⁰ Stanisław Słoński (1879–1959), językoznawca, sławista, profesor UW. Organizator i pierwszy kierownik Seminarium Słowiańskiego na Wydziale Humanistycznym UW, członek Towarzystwa Naukowego Warszawskiego (TNW) od 1908, Polskiej Akademii Umiejętności (PAU) od 1934, współredaktor najstarszego polskiego periodyku językoznawczego „Prace Filologiczne” (1927–1939). Szerzej zob. D.K. Rembiszewska, J. Siatkowski, *Stanisław Słoński: twórca warszawskiej sławistyki uniwersyteckiej*, w: *My z nich. 4, Spuścizna językoznawców polskich drugiej połowy XX wieku*, red. Z. Greń, K. Kleszczowa, Z. Zaron, Warszawa 2020, s. 177–183.

³¹ Stefan Vrtel-Wierczyński (1886–1963), bibliotekarz, bibliograf, historyk literatury, profesor Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu 1927–1936, 1947–1950, dyrektor Biblioteki Narodowej 1937–1947, członek Towarzystwa Naukowego Lwowskiego, następnie TNW, komisji PAU, komitetów Polskiej Akademii Nauk (PAN), w 1946 reaktywował „Przewodnik Bibliograficzny”, zainicjował „Bibliografię Zawartości Czasopism” w 1947, twórca Polskiej Bibliografii Literackiej w IBL PAN w 1948 r. Zob. K. Tokarzówna, *Stefan Vrtel-Wierczyński (26 grudnia 1886 – 3 lutego 1963) [nekrolog]*, „Pamiętnik Literacki” 1963, z. 4, s. 557–564.

³² Witold Jan Doroszewski (1899–1976), językoznawca, teoretyk języka, profesor UW. Członek TNW od 1930, kierownik Katedry Języka Polskiego UW od 1930, członek założyciel Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, dyrektor Instytutu Fonetycznego UW 1935–1939, członek PAU od 1947, członek PAN od 1952, kierownik Pracowni Dialektologicznej PAN 1954–1969, redaktor naczelny *Słownika języka polskiego* 1958–1969, *Słownika poprawnej*

słowotwórstwa, językoznawstwo ogólne, język jako interpretacja rzeczywistości), Waław Borowy³³ (proseminarium literackie i metodologia), Halina Koneczna-Świdarska³⁴ (ćwiczenia z fonetyki eksperymentalnej), Stanisław Skorupka³⁵ (ćwiczenia z fonetyki polskiej), Stanisław Herbst³⁶ (historia Polski)³⁷. Z egzaminów studentka Otwinowska otrzymywała oceny bardzo dobre, rzadziej dobre, a dostateczne wyjątkowo – na pierwszym roku studiów z zagadnień gramatyki współczesnej u Doroszewskiego. Z czasem oceny i u tego wymagającego wykładowcy uzyskiwała bardzo dobre, a w przyszłości Doroszewski został promotorem jej pracy magisterskiej³⁸. Oprócz filologii

polszczyzny 1973, „Poradnika Językowego” 1932–1976, członek licznych krajowych i zagranicznych towarzystw naukowych. Szerzej zob. M. Szymczak, *Witold Doroszewski – uczonej i człowiek (I V 1899 – 26 I 1976)*, „Biuletyn Polonistyczny” 1977, t. XX, nr 1, s. 87–93.

³³ Waław Borowy (1890–1950), historyk literatury, krytyk literacki, profesor UW. Absolwent polonistyki i anglistyki na Uniwersytecie Jagiellońskim (UJ) 1913, pracownik Biblioteki TNW, Archiwum Akt Dawnych w Warszawie, Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, docent Katedry Literatury Polskiej w School of Slavonic and East European Studies w Londynie, dyrektor BUW, kierownik I Katedry Historii Literatury Polskiej, profesor zwyczajny od 1946, zasłużony dla ratowania księgozbiorów podczas okupacji niemieckiej, członek TNW, PAU, współzałożyciel Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza. Szerzej zob. *Waław Borowy – po latach*, red. J. Snopek, T. Chachulski, Warszawa 2019.

³⁴ Halina Koneczna-Świdarska (1899–1961), językoznawca, profesor UW. Członek TNW od 1937, kierownik Instytutu Fonetycznego UW od 1946. Szerzej zob. J. Porayski-Pomsta, *Halina Świdarska-Koneczna: uczona, nauczyciel akademicki i organizator życia naukowego*, w: *My z nich. 3. Spuścizna językoznawców polskich drugiej połowy XX wieku*, red. Z. Greń, K. Kleszczowa, Z. Zaron, Warszawa 2019, s. 123–134; M. Szymczak, *O Profesor Halinie Konecznej w dwudziestolecie Jej śmierci*, „Poradnik Językowy” 1983, z. 2, s. 80–81.

³⁵ Stanisław Skorupka (1906–1988), językoznawca. Absolwent UW i Friedrich-Wilhelms-Universität w Berlinie, profesor zwyczajny od 1976, członek TNW, Stowarzyszenia Autorów ZAiKS, Towarzystwa Kultury Języka, autor słowników polszczyzny – takich jak: *Słownik wyrazów bliskoznacznych* 1959, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. I, 1967, t. II, 1968; *Mały słownik języka polskiego* 1968.

³⁶ Stanisław Herbst (1907–1973), historyk, varsavianista, profesor UW, prezes Polskiego Towarzystwa Historycznego. Pracownik Biblioteki Narodowej i Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, podczas II wojny światowej zasłużony dla ratowania dzieł sztuki, kierownik Działu Dokumentacji w Państwowym Instytucie Historii Sztuki w Warszawie 1945–1946, kierownik Katedry Historii Polskiej do XVIII Wieku i Nauk Pomocniczych Historii 1962–1968, kierownik Zakładu Atlasu Historycznego Instytutu Historii PAN 1953–1961, profesor zwyczajny od 1961, przewodniczący Rady Naukowej Żydowskiego Instytutu Historycznego, członek TNW i in. Zob. *Stanisław Herbst 1907–1973*, „Studia Źródłoznawcze” 1974, t. XIX, s. 271.

³⁷ AUW, WFiL, 1.627, Akta personalne, Otwinowska Barbara, Wykaz wykładów i ćwiczeń, karta dla dziekanatu, k. nlb.; ibidem, Akta personalne, Otwinowska Barbara, Index Lectionum Universitatis Varsoviensis Facultatis Litterarum, nr 1627, Warszawa, wyd. 28 IX 1945, k. nlb.; ibidem, Akta personalne, Otwinowska Barbara, Wykaz wykładów, ćwiczeń, seminariów, proseminariów i praktyk na rok akademicki 1950/1951, k. nlb.

³⁸ Ibidem, Akta personalne, Otwinowska Barbara, Protokoły egzaminów 1946–1952, k. nlb.; Archiwum Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk (dalej: AIBL PAN),

polskiej studiowała równolegle romanistykę, stąd w jej indeksie widniały przedmioty takie jak: interpretacja tekstów starofrancuskich, teatr francuski, proseminarium ze średniowiecznej literatury francuskiej czy ćwiczenia z nowszej literatury francuskiej³⁹.

Poza nauką wyróżniająco udzielała się w strukturach reaktywowanego w 1946 r. Stowarzyszenia Katolickiej Młodzieży Akademickiej „Iuventus Christiana”, organizacji niepolitycznej, popularnej w środowisku akademickim i wspieranej przez Kościół katolicki, mającej na celu integrację młodzieży katolickiej, budowanie wspólnoty i umacnianie etycznej strony życia, zgodnie z zasadami etyki katolickiej⁴⁰.

„Rysopis więźnia. Wiek: 26 lat, wysokość: 159 cm, włosy: ciemno-blond, twarz: zdrowa, [...] włada językiem: polskim, francuskim. [...] przez okres pobytu w więzieniu zachowywała się dobrze”⁴¹

Aktywne życie studenckie Otwinowskiej przerwały tragiczne skutki jej zaangażowania w pomoc bratu ciotecznemu Stanisławowi Kuczyńskiemu⁴², który pełnił wówczas rolę zakonspirowanego łącznika II Korpusu do rtm. Witolda Pileckiego (1901–1948). Zadaniem Kuczyńskiego było zorganizowanie przetrzutu rodzin oficerów II Korpusu na Zachód. Z kolei Otwinowska przechować miała w miejscu zamieszkania instrukcje przywiezione przez Kuczyńskiego, a także umożliwić mu nawiązanie kontaktów potrzebnych do wypełnienia wyżej wspomnianej misji. Na skutek zaangażowania się Otwinowskiej w sprawę Kuczyńskiego w okresie od kwietnia do maja 1947 r., jej osoba znalazła się w polu zainteresowania Urzędu Bezpieczeństwa. 28 V 1947 r. została

Otwinowska Barbara, Akta przewodu doktorskiego 1965–1967, 7/160, Życiorys, Warszawa, 10 III 1965, s. nlb.

³⁹ AUW, WFiL, 1.627, Akta personalne, Otwinowska Barbara, Wykaz wykładów i ćwiczeń, karta dla dziekanatu, k. nlb.; ibidem, Akta personalne, Otwinowska Barbara, Index Lctionum Universitatis Varsoviensis Facultatis Litterarum, nr 1627, Warszawa, wyd. 28 IX 1945, k. nlb.; ibidem, Akta personalne, Otwinowska Barbara, Wykaz wykładów, ćwiczeń, seminariów, proseminariów i praktyk na rok akademicki 1950/1951, k. nlb.

⁴⁰ B. Brzostek, *Życie społeczne Uniwersytetu*, w: *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego po 1945*, red. P.M. Majewski, Warszawa 2016, s. 68; zob. T. Junes, *Pokolenia PRL. Ruch studencki w Polsce 1944–1989*, tłum. J. Giebułtowski, Warszawa 2022, s. 54–56. Na temat sytuacji UW w tym okresie szerzej zob. T.P. Rutkowski, *Na styku nauki i polityki. Uniwersytet Warszawski w PRL 1944–1989*, w: *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego...*, s. 376–651.

⁴¹ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej: AIPN), 0259/118, Karta informacyjna, Centralne Więzienie w Fordonie, Fordon, 20 IV 1950, k. 23.

⁴² Stanisław Kuczyński (1923–1992), po wojnie student Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie i Uniwersytetu w Monachium, więzień polityczny 1947, skazany na karę śmierci (zamienioną na dożywocie) jako emisariusz władz emigracyjnych do rtm. Witolda Pileckiego i jego organizacji w Warszawie, zwolniony 1956. T. Kuczyńska, *Kuczyński Leon Marian*, w: *Ziemiańskie polscy XX wieku...*, cz. 6, s. 78–80.

zatrzymana jako podejrzana o „działalność antypaństwową”⁴³, powiązaną ze sprawą Pileckiego oraz jego współpracowników. 7 czerwca 1947 r. Prokuratura Wojskowa w Warszawie wydała oficjalny nakaz aresztowania studentki. Dwa dni później poddana została śledztwu, a jako „środek zapobiegawczy” wobec „podejrzanej” zastosowano areszt tymczasowy⁴⁴. W tym czasie, a konkretnie od 7 VI 1947 r. (do 27 V 1949 r.) Otwinowska przebywała w więzieniu na Mokotowie w Warszawie⁴⁵. Śledztwo zakończone zostało 30 VII 1947 r.⁴⁶ Akt oskarżenia Otwinowskiej zawierał następujący zarzut:

w okresie od dnia 20 IV 1947 r. do 28 V 1947 r. na terenie Warszawy, działając na szkodę Państwa Polskiego, weszła w porozumienie z Kuczyńskim Stanisławem ps. „August”, członkiem grupy wywiadowczej II korpusu Andersa zbierającej i przekazującej za granicę informacje stanowiące tajemnicę państwową i wojskową, któremu udzielała pomocy, przechowując u siebie w mieszkaniu przy ul. Marszałkowskiej 95 zaszyfrowaną instrukcję wywiadowczą i wyjeżdżając w teren umożliwiała mu spotkania organizacyjne⁴⁷.

Wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego w Warszawie z 30 IX 1947 r. skazana została na trzy lata pozbawienia wolności z art. 5 i 6 Dekretu z dnia 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa, przy zastosowaniu art. 55 Kodeksu Karnego Wojska Polskiego⁴⁸. Ponowna rozprawa w sprawie Otwinowskiej odbyła się 21 X 1948 r. Podtrzymano wówczas wyrok skazujący na trzy lata pozbawienia wolności⁴⁹. O tym fakcie Naczelną Prokuratura Wojskowa powiadomiła

⁴³ AIPN, 0259/118, Rozkaz zatrzymania, ściśle tajne, Warszawa, 28 V 1947, k. 4; ibidem, Kwestionariusz personalny, ściśle tajne, [Warszawa, 28 V 1947], k. 5; ibidem, Arkusz streszczenia, Warszawa, 21 VII 1947, k. 10.

⁴⁴ Ibidem, Akt oskarżenia, Warszawa, 30 VII 1947, k. 12.

⁴⁵ Ibidem, Karta osadzenia, ściśle tajne, [Warszawa], 29 V 1947, k. 16; ibidem, Karta informacyjna, Fordon, 20 IV 1950, k. 23b.

⁴⁶ Ibidem, Akt oskarżenia, Warszawa, 30 VII 1947, k. 12.

⁴⁷ Ibidem, k. 11b.

⁴⁸ Ibidem, Wyrok, Warszawa, 30 IX 1947, k. 13–15; „Dziennik Ustaw” 1944, nr 6, poz. 27, Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 23 września 1944 r. – Kodeks Karny Wojska Polskiego. Podczas rozpraw w ramach tzw. zamkniętych procesów odpryskowych skazano następujące osoby powiązane z siatką rtm. Witolda Pileckiego: Waclaw Alchimowicz (kara śmierci, wyrok wykonano), Tadeusz Czesław Bejt (jw.), Leon Knyrewicz (jw.), Stanisław Jaworski (kara śmierci zamieniona na dożywotnie pozbawienie wolności), Stanisław Kuczyński (jw.), Władysław Kielim (kara śmierci, ulaskawiono), Tadeusz Szturm de Sztrem (10 lat więzienia), Stanisława Skłodowska (8 lat więzienia), Helena Sieradzka (7 lat więzienia, złagodzone do 3,5 roku), Stanisław Furmańczyk (6 lat więzienia, złagodzone do 3 lat), Michał Glinka (6 lat więzienia), Maria Kolarczyk-Sznewel (6 lat więzienia), Waclawa Wolańska (6 lat więzienia), Barbara Otwinowska (3 lata więzienia). Szerzej zob. „Siatka Witolda”. *Wybór dokumentów z archiwów komunistycznej bezpieki*, wstęp J. Pawłowicz, Warszawa 2022, s. 10–11; W.J. Wysocki, *Rotmistrz Pilecki*, Warszawa 1994.

⁴⁹ AIPN, 0259/118, Wyrok, Warszawa, 21 X 1948, k. 17.

rektora UW⁵⁰. Od 27 V 1949 r. Otwinowska jako więźniarka polityczna przebywała w Zakładzie Karnym w Fordonie koło Bydgoszczy⁵¹. Wolność odzyskała 7 VI 1950 r., pozostając nadal osobą obserwowaną przez SB⁵². Dopiero 5 XI 1992 r. Sąd Wojewódzki w Warszawie unieważnił zasądzony wyrok, uzasadniając, że czyn Otwinowskiej „związany był z jej działalnością na rzecz niepodległego Państwa Polskiego”⁵³.

Krótko po uwolnieniu, 17 VII 1950 r. Otwinowska złożyła podanie do władz UW z prośbą o możliwość kontynuowania przerwanej nauki. Rozpatrzone je pozytywnie, dzięki czemu zakwalifikowała się na III rok studiów polonistycznych. Przerwę w toku studiów w oficjalnej dokumentacji tłumaczyła następująco: „Po przebyciu dwóch lat studiów zostałam aresztowana 28 V 1947 r. wskutek zamieszania się w sprawę mego brata. Po odbyciu 3-letniej kary, ponieważ nie mam utraty praw obywatelskich, pragnę powrócić obecnie na przerwane studia”⁵⁴. Zobowiązana została do dostarczenia dokumentów o niekaralności w okresie ubiegania się o ponowne przyjęcie na uczelnię. Złożyła zaświadczenie wydane przez Prezydium Warszawskiej Powiatowej Rady Narodowej z 10 XI 1950 r., które stwierdzało, co następuje: „nie była karana sądownie ani administracyjnie, a do jej zachowania się pod względem moralnym i politycznym nie poczyniono ujemnych spostrzeżeń”⁵⁵. Władze

⁵⁰ „Zawiadamiam, że Otwinowska Barbara c. Stefana i Zofi z d. Górskiego ur. 11 czerwca 1924 r. w Toruniu zam. w Otwocku ul. Bolesława Prusa nr 10, studentka Wydz. Humanistycznego Uniwersytetu Warszawskiego została skazana prawomocnym wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego w Warszawie z dnia 21 października 1948 nr Sr. 127/48 na karę 3 (trzech) lat więzienia z utratą praw publicznych [...] za przestępstwo z art. 5 Dekr. 13 VI 46 r.” AUW, WFil, 1.627, WHum/KEM 9.410, Akta personalne, Otwinowska Barbara, Wydział Filologiczny, Filologia polska, 1945/46–1952, Zawiadomienie z Naczelnej Prokuratury Wojskowej do Rektora UW, Warszawa, 15 II 1949, k. nlb.

⁵¹ AIPN, 0259/118, Karta informacyjna, Fordon, 20 IV 1950, k. 23b. Na temat więzień i życia więźniów politycznych, w tym uwięzionych w Fordonie kobiet, szerzej zob. T. Wolsza, *Więzienia stalinowskie w Polsce. System, codzienność, represje*, Warszawa 2019; idem, *Codziennosc w peerelowskim więzieniu w latach 1945–1956 (na przykładzie centralnych zakładów karnych we Wronkach, w Rawiczu i w Fordonie)*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały” 2001, t. V, s. 237–272; D. Suchorowska-Śliwińska, *Wielka edukacja. Wspomnienia więźniów politycznych PRL (1945–1956)*, Kraków 1983.

⁵² AIPN, 0397/8/1, Wykaz osób rejestrowanych w Kartotece Biura „C” MSW za działalność szpiegowską, obecnie zamieszkałych na terenie m.st. Warszawy, tajne, Warszawa, 14 I 1963, k. 30; AIPN, 0547/1, Wykaz obejmujący 440 osób z terenu Warszawy i województwa, a częściowo także innych województw, k. 29; AIPN, 01236/542, Barbara Otwinowska, Notatka informacyjna, tajne, Warszawa, 25 VIII 1971, k. 4.

⁵³ W. Kujawa, op. cit., s. 13.

⁵⁴ AUW, WFil, 1.627, Akta personalne, Otwinowska Barbara, Podanie ws. przyjęcia na III rok studiów Wydziału Humanistycznego UW, kierunek polonistyka wraz z życiorysem z 17 VII 1950 i decyzja rektora UW z 23 X 1950, k. nlb.

⁵⁵ Ibidem, Akta personalne, Otwinowska Barbara, Zaświadczenie Prezydium Warszawskiej Powiatowej Rady Narodowej, Warszawa, 10 XI 1950, k. nlb.

uniwersyteckie zaakceptowały przedłożone dokumenty⁵⁶, a sama Otwinowska wspominała, że powrót na studia bezpośrednio po zwolnieniu z więzienia zawdzięczała protekcji krewnej, Marii Ossowskiej⁵⁷. Pracę magisterską z zakresu słowotwórstwa, pt. „Formacje utworzone sufiksem -ISKO w języku polskim”, obroniła w 1952 r. Promotorem studentki był wybitny językoznawca Witold Doroszewski. Uchwałą Rady Wydziału z 9 XII 1952 r. przyznano Otwinowskiej stopień magistra filozofii w zakresie filologii polskiej⁵⁸.

„Mama wychowywała mnie sama [...] była ona jedynym żywicielem rodziny i to w dodatku żywicielem pokonującym kolejne szczeble kariery naukowej, właściwie wbrew PRL-owskiej rzeczywistości, która osoby z jej życiorysem w większości skazywała na role drugoplanowe, pomocnicze czy wręcz na wewnętrzną emigrację”⁵⁹

W 1951 r., a więc jeszcze w czasie studiów Otwinowska podjęła pracę w IBL PAN. Dla Instytutu był to wówczas okres pionierski, a praktycznie stadium tworzenia. Założony w 1948 r., statut uzyskał w 1951, a od 1952 formalnie włączony został w struktury Polskiej Akademii Nauk (PAN)⁶⁰. W tym czasie Otwinowska otrzymywała prace zlecone, w ramach których zajmowała się gromadzeniem materiałów do bibliografii zawartości literackiej czasopism XIX i XX w. (do 1939 r.). Szybko i na długo – ponad 40 lat – stała się pełnoetatowym pracownikiem IBL PAN. Na podstawie umowy o pracę zatrudniona była w Instytucie od 15 XI 1952 do 31 XII 1994 r. Przebieg jej pracy, rozwoju zawodowego i naukowego wyglądał następująco: od 15 XI 1952 – referendarz, następnie od 1 XII 1953 – asystent, od 1 VIII 1955 – starszy asystent, od 1 X 1956 – adiunkt w Dziale Zagadnień Języka Literackiego, od 1 X 1962 – adiunkt dokumentacji naukowej, od 1 I 1967 – doktor nauk humanistycznych, dokumentalista dyplomowany, od 1 I 1971 – starszy dokumentalista dyplomowany w Pracowni Historii Literatury Staropolskiej, od 18 IV 1975 – doktor habilitowany, od 1 VI 1977 – docent, od 21 XII 1981 do

⁵⁶ Ibidem, Akta personalne, Otwinowska Barbara, Index Lectionum Universitatis Varsoviensis Facultatis Litterarum, nr 1627, Warszawa, wyd. 28 IX 1945, k. nlb.

⁵⁷ *Barbara Otwinowska...*, <https://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/barbara-otwinowska,1514.html> (dostęp: 20 IV 2023).

⁵⁸ AUW, WFiL, 1.627, Akta personalne, Otwinowska Barbara, Dyplom nr 161, Uniwersytet Warszawski, styczeń 1953, k. nlb.

⁵⁹ J. Otwinowski, *Kilka słów o Mojej Mamie*, w: „*Mój świat, po którym stąpam...*”, s. 56.

⁶⁰ B. Tyszkiewicz, *Błąd centrali – bunt w terenie. Humorystyczny obraz początków Instytutu Badań Literackich w „NaKuBi” oraz „Etiudzie rewolucyjnej” Krystyny Tokarz i Teresy Tyszkiewicz*, „*Napis*” 2020, nr 26, s. 277–313; A. Piorunowa, *Instytut Badań Literackich 1948–1958*, „*Pamiętnik Literacki*” 1958, z. 4, s. 599–629.

31 VII 1993 – kierownik Pracowni Literatury Renesansu i Baroku, od 1 XI 1986 – profesor nadzwyczajny⁶¹.

Swoją pracę w IBL PAN Otwinowska rozpoczęła pod kierunkiem Marii Renaty Mayenowej (1908–1988), badaczki literatury staropolskiej, zasłużonej inicjatorce i redaktorce prac zbiorowych oraz serii wydawniczych⁶². Mayenowa, współzałożycielka i kierowniczka Pracowni Poetyki Teoretycznej i Języka Literackiego IBL PAN, od 1953 redaktorka serii wydawniczej „Biblioteka Pisarzy Polskich”, była osobą niezwykle pracowitą, o wysokich kompetencjach, dzięki którym posiadała stosunkowo dużą niezależność, np. w doborze zespołu. Wraz z Otwinowską znalazły się tu osoby rekrutujące się z różnych środowisk, m.in.: Zdzisława Kopczyńska (1919–1982), Zofia Florczyk (1912–1996), Lucylla Pszczolkowska (1924–2010) czy Maria Dłuska (1900–1992)⁶³. W 1961 r. Otwinowska dołączyła do zespołu pracowników rejestrujących staropolskie litteraria rękopiśmienne. Po reorganizacji działu staropolskiego IBL PAN (w 1964) zdecydowała się na wybór Pracowni Literatury Wieku XVII. W tym okresie w jej dorobku dominowały prace zbiorowe i zespołowe⁶⁴. Po złożeniu egzaminu specjalistycznego awansowała w IBL PAN na stanowisko starszego dokumentalisty dyplomowanego 1962–1977. W tym czasie należała do różnych organizacji: w latach 1952–1980 – do Związku Nauczycielstwa Polskiego, a w latach 1957–1958 – do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, który w 1965 r. nadał jej Medal za Warszawę. W późniejszym okresie (w latach 1980–1981) była członkinią Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”⁶⁵.

Wspomnieć należy o ważnym dla Otwinowskiej wydarzeniu z życia prywatnego. 25 III 1961 r. urodziła syna Jana, którego wychowywała sama, mając wsparcie swojej matki⁶⁶.

Stosunkowo późno zdecydowała się na uzyskanie kolejnego stopnia naukowego. Problemem badawczym jej dysertacji doktorskiej, nad którą pracowała pod kierunkiem Czesława Hernasa (1928–2003), była rozprawa Walentego

⁶¹ AIBL PAN, 773/51, Barbara Otwinowska, Akta personalne, Karta zbiorcza, Przebieg zatrudnienia, Warszawa, 17 I 2018, s. nlb.

⁶² Maria Renata Mayenowa (1908–1988), teoretyk literatury, założycielka i kierowniczka Pracowni Poetyki Teoretycznej i Języka Literackiego IBL PAN, zastępca dyrektora ds. naukowych IBL PAN 1957–1969, redaktorka serii wydawniczej „Biblioteka Pisarzy Polskich”, profesor UW 1954–1968. T. Dobrzyńska, *Maria Renata Mayenowa*, „Teksty Drugie” 1990, nr 2, s. 149–159.

⁶³ M. Głowiński, G. Wołowicz, *Czas nieprzewidziany. Długa rozprawa bez pana, wójta i plebana*, Warszawa 2018, s. 202–203.

⁶⁴ AIBL PAN, 7/160, Barbara Otwinowska, Akta przewodu doktorskiego 1965–1967, Czesław Hernas, Informacja o dotychczasowej pracy naukowej mgr Barbary Otwinowskiej, Warszawa, 17 III 1965, s. nlb.

⁶⁵ AIBL PAN, 773/51, Barbara Otwinowska, Akta personalne, Kwestionariusz osobowy, Warszawa, 10 X 1984, s. nlb.

⁶⁶ Rozmowa z Janem Otwinowskim, marzec 2022 (w zbiorach autorki).

Fabrycego *O różnych modelach stylu* jako dokument odejścia od stylistyki renesansu w kierunku barokowego modelu prozy literackiej. Jak uznał promotor: „Proponowana przez mgr Otwinowską rozprawa doktorska [...] zasługuje na pełną akceptację, zapowiada bowiem podjęcie węzłowych problemów z pogranicza dwu epok literackich a równocześnie z pogranicza retoryki i literatury”⁶⁷. Na recenzentów pracy wyznaczono profesorów Władysława Tatarkiewicza (1886–1980) oraz Bronisława Nadolskiego (1903–1986)⁶⁸.

Egzamin doktorski oraz obrona pracy doktorskiej 21 VI 1967 r. przebiegły bardzo pomyślnie⁶⁹. W skład komisji egzaminacyjnej weszli Czesław Hernas jako przewodniczący oraz członkowie: Władysław Tatarkiewicz, Bronisław Nadolski, Bronisław Baczek (1924–2016) i Kazimierz Wyka (1910–1975). Egzaminatorzy wysoko ocenili stan wiedzy doktorantki, która z egzaminu doktorskiego otrzymała oceny zarówno częściowe, jak i ogólną „bardzo dobrą”⁷⁰. Podobnie wysokiej oceny doczekała się obrona doktorska na podstawie dysertacji pt. „V. Fabriciusa «Disquisitio de formis styli variis» (1619) wobec XVI i XVII-wiecznych sporów o style prozy”⁷¹. Doceniono walory erudycyjne pracy oraz znaczenie podjętych zagadnień dla poszerzenia wiedzy z zakresu historii literatury staropolskiej oraz historii estetyki⁷². Jak oceniał Nadolski:

Przedmiotem pracy doktorskiej mgr Otwinowskiej jest wydobyta przez nią z zapomnienia, unikatowo dochowana w Gdańsku, toruńska szkolna publikacja *Disquisitio de formis styli variis* z r. 1619 pióra węgierskiego ucznia gimnazjum toruńskiego, Walentego Fabriciusa. Autorka zapoznała czytelnika z tą publikacją, oceniła ją gruntownie, związała z atmosferą naukową ośrodka toruńskiego, co więcej – osadziła na tle wielkich sporów, jakie toczono w Europie na temat stylów prozy. Powiedzmy od razu: ów toruński retoryczny traktat szkolny, w formie dwunastu mów, rzecz zdawało by się niegodna większej uwagi, poddany został głębokiemu rozpatrzeniu, powiązany z nurtami sporów europejskich o style – i już to samo świadczy o osobliwości

⁶⁷ AIBL PAN, 7/160, Barbara Otwinowska, Akta przewodu doktorskiego 1965–1967, Czesław Hernas, Informacja o dotychczasowej pracy naukowej mgr Barbary Otwinowskiej, Warszawa, 17 III 1965, s. nlb.

⁶⁸ Ibidem, Barbara Otwinowska, Akta przewodu doktorskiego 1965–1967, Protokół, Warszawa, 3 X 1966, s. nlb.

⁶⁹ Ibidem, Barbara Otwinowska, Akta przewodu doktorskiego 1965–1967, Zbigniew Goliński, zastępca dyrektora ds. ogólnych IBL PAN, Pismo do mgr Barbary Otwinowskiej, [b.m.], 5 VI 1967, s. nlb.

⁷⁰ Dodać należy, że żadne z zadanych pytań nie dotyczyło filozofii marksistowskiej. Ibidem, Barbara Otwinowska, Akta przewodu doktorskiego 1965–1967, Protokół z egzaminu doktorskiego z dyscypliny podstawowej i filozofii marksistowskiej, Warszawa, 21 VI 1967, s. nlb.

⁷¹ Ibidem, Barbara Otwinowska, Akta przewodu doktorskiego 1965–1967, Wyciąg z protokołu posiedzenia Rady Naukowej Instytutu Badań Literackich odbytego w dniu 31 III 1965, Otwarcie przewodu doktorskiego mgr Barbary Otwinowskiej, s. nlb.

⁷² Ibidem, Barbara Otwinowska, Akta przewodu doktorskiego 1965–1967, Stenogram z przebiegu obrony pracy doktorskiej mgr Barbary Otwinowskiej, [b.m.], 21 VI 1967, s. nlb.

przedstawionej rozprawy doktorskiej. [...] Disquisitio w tym ujęciu, jakie jej dała doktorant[k]a, rzuca ciekawe światło na wysoki poziom nauk w toruńskim gimnazjum akademickim, przypomina niesłusznie zapomniany przez historyków okres wymowy staropolskiej i w ogóle literatury z zagadnieniem imitacji literackiej i zasięgiem cyceronizmu, w Polsce dotąd należycie nie badanego. Wobec tych wielkich walorów rozprawy doktorskiej mgr B. Otwinowskiej postulat dokładniejszego zbadania źródeł Disquisitio nie podważa ogólnego sądu o wartości rozprawy i skłania recenzenta do uznania jej za spełniającą warunki pracy doktorskiej z nadwyżką⁷³.

Z kolei Tatarkiewicz uzupełniał m.in.:

chcę wypowiedzieć się o tej pracy: wypowiedzieć się w sposób jak najbardziej pozytywny. Jest w niej imponujące bogactwo wiedzy, rozległa i dokładna znajomość literatury, zarówno tekstów renesansowych jak i dzisiejszych opracowań. Jest też zrozumienie dla rozległej skali zagadnień i zdolność ogólnego na nie patrzenia [...]. Sam recenzent niejednego z pracy się nauczył: o cyceronianizmie, Erazmie, nowożytnym attycyzmie. Przypisy są znakomite. [...] praca mgr Otwinowskiej ma bardzo duże zalety, jest pisana przez kogoś, kto ma dane by łączyć osiągnięcia historii literatury i historii estetyki. Jak najbardziej odpowiada wymaganiom pracy doktorskiej⁷⁴.

Warto przytoczyć choćby fragmenty niektórych wypowiedzi i ocen pozostałych członków komisji: „Autorka referatu odznacza się zarówno jasnością stylu i precyzją wypowiedzi, jej wypowiedź obronna świadczy o dojrzałości naukowej i szerokich horyzontach. Uważam, że to jest jedna z lepszych prac doktorskich z zakresu literatury staropolskiej” (Kazimierz Wyka), „Miło mi zakomunikować Pani, że Komisja po dyskusji, która potwierdziła walory Pani pracy, szerokie horyzonty intelektualne i to, że praca jest nie tylko pracą z zakresu historii literatury, ale pracą z zakresu estetyki, że praca, która zajęła się drobnym zagadnieniem odkryła szerokie horyzonty problematyki historii literatury, postanowiła wystąpić z wnioskiem o nadanie Pani tytułu doktora nauk humanistycznych” (Zdzisław Libera)⁷⁵. Rada Naukowa IBL PAN jednoznacznie głosowała za przyznaniem stopnia doktora nauk humanistycznych⁷⁶.

⁷³ Ibidem, Barbara Otwinowska, Akta przewodu doktorskiego 1965–1967, Bronisław Nadolski, Ocena pracy doktorskiej mgr Barbary Otwinowskiej pt.: „W. Fabriciusa Disquisitio de formis styli variis (1619) wobec XVI i XVIII-wiecznych sporów o style prozy”, Toruń, 10 III 1967, s. nlb.

⁷⁴ Ibidem, Barbara Otwinowska, Akta przewodu doktorskiego 1965–1967, Władysław Tatarkiewicz, Recenzja pracy Barbary Otwinowskiej, Warszawa, 8 II 1967, s. nlb.

⁷⁵ Ibidem, Barbara Otwinowska, Akta przewodu doktorskiego 1965–1967, Stenogram z przebiegu obrony pracy doktorskiej mgr Barbary Otwinowskiej, [b.m.], 21 VI 1967, s. nlb. Por. ibidem, Barbara Otwinowska, Akta przewodu doktorskiego 1965–1967, Protokół posiedzenia Komisji ds. przewodów doktorskich z zakresu historii literatury staropolskiej w IBL, Warszawa, 21 VI 1967, s. nlb.

⁷⁶ Ibidem, Barbara Otwinowska, Akta przewodu doktorskiego 1965–1967, Protokół posiedzenia Komisji ds. przewodów doktorskich z zakresu historii literatury staropolskiej w IBL, Warszawa, 21 VI 1967, s. nlb.

Stopień ten nadany został Otwinowskiej uchwałą Rady Naukowej IBL PAN z dnia 22 VI 1967 r.⁷⁷

Od 1974 r. uczestniczyła w pracach Komitetu Edycji Dzieł Wszystkich Jana Kochanowskiego jako jego sekretarz oraz częściowo współwydawca. W 1975 r. zdobyła się na kolejny krok na szczeblu kariery naukowej w IBL PAN i habilitowała się w zakresie filologii polskiej, a konkretnie historii kultury polskiej na podstawie pracy „Język – naród – kultura. Antecedencje: motywy renesansowej myśli o języku”⁷⁸. Według badaczy jej dorobku literackiego „Humanistyczną filologię wspierał autorytet Pisma Świętego, wskazujący pierwszeństwo «słowa» (idei w umyśle Boga) w stosunku do bytu i podkreślający boską kreację poprzez mówienie i nazywanie”⁷⁹. Zwraçała uwagę na kulturotwórcze i spajające wspólnotę narodową oraz państwową znaczenia języka narodowego.

Jej nowatorski wkład w badania literaturoznawcze spotkał się z dużym uznaniem. Otrzymała Nagrodę im. Aleksandra Brücknera, zaproszona została do współpracy naukowej na forum międzynarodowym, przyznano jej dofinansowanie na liczne naukowe podróże za granicę, przede wszystkim do ośrodków we Francji, Włoch i RFN⁸⁰. Od 1977 r. pracowała w IBL PAN jako docent. Również w tym okresie cieszyła się bardzo dobrą opinią jako badaczka dojrzała, dysponująca rozległą wiedzą, wyróżniająca się pracowitością, rzetelnością, samodzielnością sądów, posiadająca zróżnicowany oraz bogaty dorobek naukowy, wnoszący cenny wkład do stanu wiedzy na temat literatury renesansu i baroku⁸¹. W latach 1981–1993 była kierowniczką Pracowni Historii Literatury Renesansu i Baroku. Choć w 1984 r. osiągnęła wiek emerytalny, to jako „najaktywniejszy samodzielny pracownik naukowy Instytutu” mogła kontynuować pracę na stanowisku kierowniczym. Władze IBL PAN oceniały ją bowiem jako osobę organizacyjnie sprawną, kompetentną, inicjującą znaczące przedsięwzięcia naukowe i organizacyjne, tak krajowe, jak i międzynarodowe. Otwinowska została członkinią zespołu edytorskiego przygotowującego Wydanie sejmowe *Dzieł wszystkich* Jana Kochanowskiego oraz zespołu opracowującego pierwszą pełną, krytyczną edycję pism Stanisława Herakliusza Lubomirskiego. Współorganizowała międzynarodową konferencję naukową na temat twórczości Jana Kochanowskiego z okazji dwusetnej rocznicy śmierci poety. Dodatkowo w toku postępowania kwalifikacyjnego pozostawała sprawa profesury badaczki. Władze Instytutu uznały, że praca Otwinowskiej jako etatowego pracownika była konieczna, aby skutecznie zrealizowane zostały istotne przedsięwzięcia i projekty Instytutu. Od 1985 r.

⁷⁷ AIBL PAN, 773/51, Barbara Otwinowska, Akta personalne, Dyplom doktora nauk humanistycznych, Warszawa, 22 VI 1967, s. nlb.

⁷⁸ Ibidem, Barbara Otwinowska, Akta personalne, Dyplom, [b.m.], 18 IV 1975, s. nlb.

⁷⁹ J. Karpińska-Krauze, op. cit., s. 9–26.

⁸⁰ AIBL PAN, 90/50, Wyjazdy zagraniczne, Barbara Otwinowska, 1975–1989, passim.

⁸¹ Zob. J. Starnawski, *Jan Kochanowski. Kommentierte Auswahlbibliographie der Jahre 1974 bis 1990*, „Frühneuzeit-Info” 1991, nr 1, s. 84–93.

zasiadała w Radzie Naukowej IBL PAN. Tytuł profesora nadzwyczajnego PAN otrzymała w 1986 r. W tym samym roku w Londynie odznaczona została Krzyżem Armii Krajowej, a w następnym – Warszawskim Krzyżem Powstańczym.

Należała do wielu krajowych i zagranicznych towarzystw naukowych, w tym do International Society for the History of Rhetoric w Zurychu (od 1988), Accademia Adamo Mickiewicz w Bolonii (od 1989), Towarzystwa Naukowego Warszawskiego (od 1992), Stowarzyszenia im. Stanisława ze Skarbimierza (od 1993). Pod koniec 1994 r. ukończyła 70 lat i przeszła na emeryturę. Nie oznaczało to zakończenia jej pracy naukowej. Komitet Badań Naukowych przyznał jej dofinansowanie na projekt badawczy w ramach IBL PAN pod nazwą „Poezja więźniów politycznych okresu 1944–1956”.

„Odważyli się być wolnymi”⁸²

Zainteresowania, zaangażowanie i oddziaływanie społeczne badaczki wykraczały poza mury IBL PAN. Z poświęceniem i oddaniem zajmowała się pracami na rzecz upamiętnienia działań niepodległościowych kobiet, ze szczególnym uwzględnieniem więźniarek Zakładu Karnego w Fordonie, zwanych fordoniarkami. Nie do przecenienia pozostaje jej wkład w integrację środowiska byłych więźniarek: od 1990 r. należała do Związku Więźniów Politycznych, od 1992 r. pełniła funkcję redaktorki naczelnej miesięcznika „Nike” Środowiska Fordoniarek Związku Więźniów Politycznych Okresu Stalinowskiego, w 1992 r. wydała *Wiersze więzienne* Ireny Tomalakowej, zebrała, opracowała oraz poprzedziła wstępem zbiór wierszy więźniów politycznych *Przeciwko złu. Wiersze i piosenki więzienne 1944–1956* (Warszawa 1995). We współpracy z Teresą Drzał opublikowała dwa tomy książki *Zawołać po imieniu. Księga kobiet – więźniów politycznych 1944–1958*. Nie bez znaczenia z pewnością dla jej osobistego doświadczenia pozostał fakt, że 5 XI 1992 r. Sąd Wojewódzki w Warszawie unieważnił wyrok Wojskowego Sądu Rejonowego w Warszawie, na mocy którego Otwinowska skazana została na karę trzech lat pozbawienia wolności. Sąd orzekł, że przypisany jej czyn nie był przestępstwem, przeciwnie, „związany był z jej działalnością na rzecz niepodległego Państwa Polskiego”⁸³.

Mimo wieku emerytalnego i problemów zdrowotnych była obecna w środowiskach, które troszczyły się o zachowanie pamięci historycznej. W 1995 r. otrzymała nagrodę Towarzystwa Miłośników Historii. W kolejnym roku w Muzeum Niepodległości w Warszawie przygotowała wystawę pt. „Więźniowie polityczni w PRL w latach 1944–1956”. Pełniła funkcję kanclerza Orderu „Polonia Mater Nostra Est”, nadawanego w kolejne rocznice uchwalenia

⁸² J. Tęśiorowski, *Profesor Barbara Otwinowska – Kustosz Pamięci Narodowej*, w: „Mój świat, po którym stąkam...”, s. 41–44.

⁸³ W. Kujawa, op. cit., s. 13.

Konstytucji 3 maja osobom najbardziej zasłużonym dla narodu polskiego. W 1996 r. uhonorowana została Krzyżem Więźnia Politycznego 1939–1989. 10 VI 2005 r. w Auli Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie odebrała statuetkę Kustosza Pamięci Narodowej. Podczas ceremonii laudację wygłosił Tadeusz Krawczak, dyrektor Archiwum Akt Nowych w Warszawie, członek Kapituły Nagrody oraz współpomysłodawca uznania Otwinowskiej za Kustosza Pamięci Narodowej. Członkowie Kapituły przypomnieli jej służbę w szeregach AK, udział w powstaniu warszawskim, zaangażowanie w powojenną konspirację, liczne inicjatywy podejmowane w związku z upamiętnieniem kobiet walczących z okupantami oraz reżimem komunistycznym. W 2006 r. Otwinowska włączona została do prac Kapituły Nagrody Kustosz Pamięci Narodowej. Inicjowała dyskusje na tematy związane z zagadnieniami polityki historycznej, wspierała działalność Instytutu Pamięci Narodowej (IPN), popierała akcje usuwania komunistycznych patronów ulic, placów i innych miejsc przestrzeni publicznej oraz zmniejszenie funkcjonariuszom SB wysokich świadczeń emerytalnych, niesprawiedliwych w stosunku do poziomu życia większości ofiar reżimu. Postulowała rozszerzenie obowiązku składania oświadczeń lustracyjnych na pracowników nauki polskiej. W 2010 r. była sygnatariuszką listu otwartego przestrzegającego przed próbami politycznego wykorzystania IPN. Zmarła 15 I 2018 r. w Warszawie⁸⁴.

Wyniki podjętych tu prób rekonstrukcji biograficznej Barbary Małgorzaty Otwinowskiej pozwalają sytuować uczoną w szeregach przedstawicieli pokolenia „urwanego lotu”. Choć tytułowa bohaterka za wierność wyniesionym z procesu socjalizacji wartościom zapłaciła wysoką cenę – więzienia politycznego, odnalazła w sobie dość siły, by zmierzyć się z rzeczywistością swego napiętnowania, ukończyć studia i podjąć ambitną drogę realizacji zawodowej.

Streszczenie

Barbara Małgorzata Otwinowska (1924–2018) to polska uczona, badaczka literatury staropolskiej, więźniarka polityczna okresu stalinowskiego, którą zaliczyć można do przedstawicieli generacji „urwanego lotu” – kategorii psychosocjologicznej wyodrębnionej i nazwanej przez socjolożkę Hannę Świdę-Ziembę. Funkcjonowanie w realiach przebudowy politycznej państwa skazywało niejednokrotnie przedstawicieli tej grupy na wewnętrzną emigrację. I tak okres studiów Otwinowskiej przerwały tragiczne następstwa zaangażowania się w pomoc bratu cioteczemu, łącznikowi II Korpusu do rtm. Witolda Pileckiego. Wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego w Warszawie z 1947 r. została skazana na trzy lata pozbawienia wolności. Jako więźniarka polityczna odbywała karę w Zakładzie Karnym w Fordonie koło Bydgoszczy. Wolność odzyskała w czerwcu 1950 r. Ukończyła studia i podjęła pracę zawodową w Instytucie Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, pod kierunkiem Marii Renaty Mayenowej. Tu w 1967 uzyskała stopień doktorski, a w 1975 r. habilitację. Od 1974 r. uczestniczyła w pracach Komitetu Edycji Dzieł Wszystkich Jana Kochanowskiego. W swoich badaniach zwracała uwagę na kulturotwórcze i spajające wspólnotę narodową oraz państwową znaczenie

⁸⁴ J. Tęśiorowski, op. cit., s. 41–44.

języka narodowego. Jej nowatorski wkład w badania literaturoznawcze spotkał się z szerszym uznaniem. Otrzymała Nagrodę im. Aleksandra Brücknera i zaproszona została do współpracy na forum międzynarodowym. W latach 1981–1993 była kierowniczką Pracowni Historii Literatury Renesansu i Baroku IBL PAN. Tytuł profesora nadzwyczajnego PAN zdobyła w 1986 r. W tym samym roku w Londynie odznaczona została Krzyżem Armii Krajowej, a w następnym – Warszawskim Krzyżem Powstańczym. W 1992 r. Sąd Wojewódzki w Warszawie unieważnił zasądzony po wojnie wyrok, uzasadniając, że czyn Otwinowskiej „związany był z jej działalnością na rzecz niepodległego Państwa Polskiego”. Choć za wierność wyniesionym z procesu socjalizacji wartościom zapłaciła wysoką cenę, odnalazła wewnętrzną siłę, która pozwoliła jej zmierzyć się z rzeczywistością swoistego napiętnowania, ukończyć studia i podjąć ambitną drogę realizacji zawodowej.

Between Generational and Imposed Identity. The Fate of the ‘Broken Flight’ Generation on the Example of Barbara Otwinowska (1924–2018). An Attempt at Biographical Reconstruction

Barbara Małgorzata Otwinowska (1924–2018) was a Polish scientist, researcher of Old Polish literature, and political prisoner of the Stalinist period who can be classified as belonging to the so-called ‘broken flight’ generation – a psycho-sociological category distinguished and termed by sociologist Hanna Świda-Ziemia. Functioning in the realities of the country’s political reconstruction often forced this group’s members into internal emigration. And so, Otwinowska’s studies were interrupted by the tragic consequences of her involvement in helping her cousin, the II Corps liaison officer to Captain Witold Pilecki. In 1947, under the verdict of the District Military Court in Warsaw, she was sentenced to three years of imprisonment. As a political prisoner, she served her sentence in the Fordon Prison near Bydgoszcz. She was released in June 1950. She graduated and started working at the Institute of Literary Research of the Polish Academy of Sciences under the supervision of Maria Renata Mayenowa. Here, in 1967, she obtained her doctoral degree, and in 1975, her habilitation. From 1974, she participated in the work of the Committee for the Edition of Jan Kochanowski’s Complete Works. In her research, she paid attention to the culture-forming importance of the national language that binds the national community and the state together. Her innovative contribution to literary studies has received wider recognition. She earned the Aleksander Brückner Award and was invited to cooperate at the international forum. Between 1981 and 1993, she was the head of the Laboratory of the History of Renaissance and Baroque Literature at the Institute of Literature of the Polish Academy of Sciences. She became an associate professor at the Polish Academy of Sciences in 1986. In the same year in London, she was awarded the Home Army Cross and the Warsaw Uprising Cross the following year. In 1992, the Provincial Court in Warsaw annulled the sentence imposed after the war, justifying that Otwinowska’s act was ‘related to her activities for the benefit of the independent Polish State’. Although she paid a high price for being faithful to the values acquired during the socialisation process, she found inner strength that allowed her to face the reality of being stigmatised, complete her studies and embark on an ambitious career path.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk w Warszawie
sygn. 7/160, Barbara Otwinowska, Akta przewodu doktorskiego 1965–1967

sygn. 90/50, Wyjazdy zagraniczne, Barbara Otwinowska, 1975–1989
 sygn. 773/51, Barbara Otwinowska, Akta personalne

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej

sygn. 0259/118
 sygn. 0397/8/1
 sygn. 0547/1
 sygn. 01236/542

Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego

Wydział Filozoficzny, sygn. 1.627, Akta personalne, Otwinowska Barbara

Biała Biblioteka Cyfrowa

Regionalia, sygn. FA/I-263

Źródła drukowane

- Barbara Otwinowska*, rozmawia A. Uścińska, „Relacje Biograficzne. Wspomnienia świadków historii XX wieku”, 2011, <https://relacjebiograficzne.pl/index.php/demo/video/211-barbara-otwinowska> (dostęp: 20 IV 2023).
- Barbara Otwinowska*, rozmawia R. Markiewicz, 15 IX 2008, <https://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/barbara-otwinowska,1514.html> (dostęp: 20 IV 2023).
- „Dziennik Urzędowy RP” 1944, nr 6, poz. 27, Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 23 września 1944 r. – Kodeks Karny Wojska Polskiego.
- Przetwałam. Doświadczenia kobiet więzionych w czasach nazizmu i stalinizmu*, wybór i oprac. M. Buko, K. Madoń-Mitzner, M. Szymańska, Warszawa 2017.
- Rozmowa z Janem Otwinowskim, marzec 2022 (rozmawiała Monika Wiśniewska, w zbiorach autorki).
- „*Siatka Witolda*”. Wybór dokumentów z archiwów komunistycznej bezpieki, wstęp J. Pawłowicz, Warszawa 2022.
- Zawolać po imieniu. Księga kobiet – więźniów politycznych 1944–1958*, oprac. i zebrał B. Otwinowska, T. Drzał, t. I, Nadarzyn 1999, t. II, Pruszków [2008].

Opracowania

- Artwińska A., Fidelis M., Mrozik A., Zawadzka A., *Pożytki z „pokolenia”. Dyskusja o „pokoleniu” jako kategorii analitycznej*, „Teksty Drugie” 2016, nr 1, s. 347–366.
- Barbara Otwinowska*, w: *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. Słownik bibliograficzny*, t. VI, red. J. Czachowska, A. Szałagan, Warszawa 1999, s. 211–213.
- Bielaszko M., „*Nike*” – biuletyn *Środowiska Fordoniarek*, w: „*Mój świat, po którym stąpom...*” *Szkice do portretu Profesor Barbary Otwinowskiej zebrane z okazji dziewięćdziesiątych urodzin*, red. M. Filipiak, Warszawa 2014, s. 45–51.
- Blicharz J., *Zagadnienie instrumentalizacji osoby w totalitaryzmie. Kilka refleksji*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmami” 2020, t. XLII, nr 4, s. 169–178.
- Brzostek B., *Życie społeczne Uniwersytetu*, w: *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego po 1945*, red. P.M. Majewski, Warszawa 2016, s. 14–372.
- Buko M., *Female memories of the experience of the totalitarian places of isolation*, „Acta Poloniae Historica” 2018, t. CXVIII, s. 183–207.

- Buko M., „Pierwsze i drugie pokolenie ofiar stalinizmu. Losy byłych więźniarek Fordonu i ich rodzin”, mps pracy magisterskiej, Warszawa 2016.
- Dobrzyńska T., *Maria Renata Mayenowa*, „Teksty Drugie” 1990, nr 2, s. 149–159.
- Fürst J., *Stalin's Last Generation. Soviet Post-War Youth and the Emergence of Mature Socialism*, Oxford 2010.
- Gender, Generations and Communism in Central and Eastern Europe and Beyond*, red. A. Artwińska, A. Mrozik, New York 2021.
- Generation als Erzählung. Neue Perspektiven auf ein kulturelles Deutungsmuster*, red. B. Bohnenkamp, T. Manning, E.M. Silies, Göttingen 2009.
- Generational Shifts in Contemporary German Culture*, red. L. Cohen-Pister, S. Veas-Gulani, Rochester 2010.
- Głowiński M., Wołowicz G., *Czas nieprzewidziany. Długa rozprawa bez pana, wójta i plebana*, Warszawa 2018.
- Górcy J. i K., Otwinowska B., *Górski Piotr*, w: *Ziemiańskie polscy XX wieku. Słownik biograficzny*, cz. 8, red. S. Górczyński i in., Warszawa 2007, s. 31–32.
- Junes T., *Pokolenia PRL. Ruch studencki w Polsce 1944–1989*, tłum. J. Giebułtowski, Warszawa 2022.
- Karpińska-Krauze J., *Verum haec sunt omnium linguarum communia. Refleksje nad dorobkiem badawczym profesor Barbary Otwinowskiej*, „Forum Artis Rhetoricae” 2018, nr 3, s. 9–26.
- Kosiński K., *Peierelowskie pokolenia?*, „Dzieje Najnowsze” 2012, nr 2, s. 181–192.
- Kuczyńska T., *Kuczyński Leon Marian*, w: *Ziemiańskie polscy XX wieku. Słownik biograficzny*, cz. 6, Warszawa 2002, s. 78–80.
- Kujawa W., *Barbara Otwinowska*, w: „*Mój świat, po którym stąpam...*” *Szkice do portretu Profesor Barbary Otwinowskiej zebrane z okazji dziewięćdziesiątych urodzin*, red. M. Filipiak, Warszawa 2014, s. 11–14.
- Lichański J.Z., *Editorial*, „Forum Artis Rhetoricae” 2018, nr 3, s. 3–5.
- Otwinowski J., *Kilka słów o Mojej Mamie*, w: „*Mój świat, po którym stąpam...*” *Szkice do portretu Profesor Barbary Otwinowskiej zebrane z okazji dziewięćdziesiątych urodzin*, red. M. Filipiak, Warszawa 2014, s. 56.
- Parnes O., Vedder U., Willer S., *Das Konzept der Generation. Eine Wissenschafts- und Kulturgeschichte*, Frankfurt am Main 2008.
- Piorunowa A., *Instytut Badań Literackich 1948–1958*, „Pamiętnik Literacki” 1958, z. 4, s. 599–629.
- Pokolenia albo porządkowanie historii*, wybór, wstęp, oprac. H. Orłowski, tłum. I. Drozdowska-Broering, J. Kałużny, R. Żytniec, Poznań 2015.
- Polacy wobec przemocy 1944–1956*, red. B. Otwinowska, J. Żaryn, Warszawa 1996.
- Porayski-Pomsta J., *Halina Świdorska-Koneczna: uczona, nauczyciel akademicki i organizator życia naukowego*, w: *My z nich. 3. Spuścizna językoznawców polskich drugiej połowy XX wieku*, red. Z. Greń, K. Kleszczowa, Z. Zaron, Warszawa 2019, s. 123–134.
- Rembiszewska D.K., Siatkowski J., *Stanisław Stoński: twórca warszawskiej slawistyki uniwersyteckiej*, w: *My z nich. 4. Spuścizna językoznawców polskich drugiej połowy XX wieku*, Warszawa 2020, s. 177–183.
- Rutkowski T.P., *Na styku nauki i polityki. Uniwersytet Warszawski w PRL 1944–1989*, w: *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego po 1945*, red. P.M. Majewski, Warszawa 2016, s. 376–651.
- Stanisław Herbst 1907–1973*, „Studia Źródłoznawcze” 1974, t. XIX, s. 271.
- Starnawski J., *Jan Kochanowski. Kommentierte Auswahlbibliographie der Jahre 1974 bis 1990*, „Frühneuzeit-Info” 1991, nr 1, s. 84–93.
- Suchorowska-Śliwińska D., *Wielka edukacja. Wspomnienia więźniów politycznych PRL (1945–1956)*, Kraków 1983.

- Szymczak M., *O Profesor Halinie Konecznej w dwudziestolecie Jej śmierci*, „Poradnik Językowy” 1983, z. 2, s. 80–81.
- Szymczak M., *Witold Doroszewski – uczonec i człowiek (1 V 1899 – 26 I 1976)*, „Biuletyn Polonistyczny” 1977, t. XX, nr 1, s. 87–93.
- Ślusarska M., *Barbary Otwinowskiej blisko pół wieku w Instytucie Badań Literackich PAN*, w: „*Mój świat, po którym stąpom...*” *Szkice do portretu Profesor Barbary Otwinowskiej zebrane z okazji dziewięćdziesiątych urodzin*, red. M. Filipiak, Warszawa 2014, s. 26–32.
- Świda-Ziemba H., *Młodość PRL. Portrety pokoleń w kontekście historii*, Kraków 2010.
- Świda-Ziemba H., *Urwany lot. Pokolenie inteligentnej młodzieży powojennej w świetle listów i pamiątek z lat 1945–1948*, Kraków 2003.
- Tęsiorowski J., *Profesor Barbara Otwinowska – Kustosz Pamięci Narodowej*, w: „*Mój świat, po którym stąpom...*” *Szkice do portretu Profesor Barbary Otwinowskiej zebrane z okazji dziewięćdziesiątych urodzin*, red. M. Filipiak, Warszawa 2014, s. 41–44.
- Tokarzówna K., *Stefan Vrtel-Wierczyński (26 grudnia 1886 – 3 lutego 1963) [nekrolog]*, „Pamiętnik Literacki” 1963, z. 4, s. 557–564.
- Tyszkiewicz B., *Błąd centrali – bunt w terenie. Humorystyczny obraz początków Instytutu Badań Literackich w „NaKuBi” oraz „Etiudzie rewolucyjnej” Krystyny Tokarz i Teresy Tyszkiewicz*, „Napis” 2020, nr 26, s. 277–313.
- Wacław Borowy – *po latach*, red. J. Snopek, T. Chachulski, Warszawa 2019.
- Wolsza T., *Codziennosc w peierelowskim więzieniu w latach 1945–1956 (na przykładzie centralnych zakładów karnych we Wronkach, w Rawiczu i w Fordonie)*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały” 2001, t. V, s. 237–272.
- Wolsza T., *Więzienia stalinowskie w Polsce. System, codzienność, represje*, Warszawa 2019.
- Wysocki W.J., *Rotmistrz Pilecki*, Warszawa 1994.
- Żaryn J., *Nasze wspólne ślady*, w: „*Mój świat, po którym stąpom...*” *Szkice do portretu Profesor Barbary Otwinowskiej zebrane z okazji dziewięćdziesiątych urodzin*, red. M. Filipiak, Warszawa 2014, s. 77–82.

Netografia

- Szałagan A., *Polscy pisarze i badacze literatury przełomu XX i XXI wieku*, http://www.ppibl.ibl.waw.pl/mediawiki/index.php/O_projekcie (dostęp: 16 III 2022).
- Utracka K., *20 proc. uczestników Powstania Warszawskiego to kobiety*, „*dzieje.pl*”, 3 VIII 2021, <https://dzieje.pl/wiadomosci/katarzyna-utracka-20-proc-uczestnikow-powstania-warszawskiego-kobiety> (dostęp: 20 IV 2023).

Monika Wiśniewska – dr nauk humanistycznych w zakresie historii, adiunkt Instytutu Historii Nauki im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, redaktor i sekretarz redakcji roczników „Rozprawy z Dziejów Oświaty” oraz „Nauka Polska. Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój”. Zainteresowania naukowe: historia edukacji XX w. E-mail: mwisniewska@ihnpan.pl.

Monika Wiśniewska – PhD in History, assistant professor at the L. & A. Birkenmajer Institute for the History of Science of the Polish Academy of Sciences, editor and editorial secretary of the annuals *Rozprawy z Dziejów Oświaty* and *Nauka Polska. Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój*. Research interests: history of education in the 20th century. E-mail: mwisniewska@ihnpan.pl.